

УДК 330.564.224

А. А. Жигір,
к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики і фінансів,
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ

СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЧИННИКИ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

A. Zhigir,
Ph.D., Associate Professor of Economic Cybernetics and Finance Department Berdyansk State Pedagogical University

NATURE OF ENTREPRENEURSHIP AND ITS ECONOMIC DEVELOPMENT FACTORS

Поглиблення кризи в аграрній сфері було обумовленим відсутністю адекватного для сільсько-господарського виробництва підприємницького середовища.

Рівень розвиненості складових підприємницького середовища свідчить про загальний рівень цивілізованості країни взагалі, що безумовно впливає на розвиток підприємництва. При формуванні підприємницького клімату слід враховувати те, що складові (або сфери) підприємницького середовища знаходяться в різних ступенях зв'язку з підприємцем.

Підприємницька діяльність буде розвиватися за умови реалізації ряду принципів: економічної свободи; зацікавленості; відповідальності; економії витрат; новаторства; управління ризиком; маркетингу; конкуренції; досягнення внутрішньогосподарської синергії; державного регулювання та контролю.

The deepening crisis in agriculture was due to lack of adequate business environment for agricultural production.

The level of development of business environment components shows the general level of country's civility, that certainly affects on the entrepreneurship development. When forming business climate we should consider what elements (or areas) of the business environment are in different degrees due to the entrepreneur.

Entrepreneurial activity will be developed in case of implementation of a number of principles: economic freedom; interest; responsibility; cost savings; innovation; risk management; marketing; competition; internally economic synergies' achievement; government regulation and control.

Ключові слова: підприємництво, економічний розвиток, мікрорівень, інновації, конкуренція, інфраструктура, фінансове обслуговування, конкурентоздатність, державне регулювання.

Key words. enterprise, economic development, microlevel, innovations, competition, infrastructure, financial service, competitiveness, government regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поняття "підприємництво" відоме з XIII століття. Згідно із словником Робера, підприємець є "особистість, що управляє підприємством, веде його за власний рахунок, використовуючи різні фактори виробництва (природні ресурси, працю, капітал) з метою продажу продукції чи надання послуг". Підприємцями є "...господарі, землероби, комерсанти, промисловці, в тому числі дрібні ремісники, власники торгових точок". До підприємців у той час, не відносили службовців, чиновників та інших осіб, оскільки за свою роботу вони одержували заробітну плату. Тільки у XVIII ст. підприємця почали ототожнювати з новаторством, винахідництвом, інтелігентністю та іншими ознаками, якими характеризують підприємця сучасного.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом в економічній літературі, наукових дослідженнях і публікаціях велику увагу приділяють питанням значення та сутності підприємництва та чинникам його економічного розвитку. Цьому питанню присвячено багато праць таких вчених, як Бартенєв С.А., Малік М.Й., Латинін М.А. та інші. Однак, незважаючи на достатню кількість теоретичного матеріалу на цю тему, на практиці це питання розкрито недостатньо та потребує подальшого дослідження.

МЕТА РОБОТИ

Розкрити формування поглядів на сутність підприємництва та показати значимість чинників його економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відомі дослідники багато уваги приділяють вивченню розвитку підприємництва. Осмислення теоретико-методологічних засад становлення, розвитку, визначення принципів діяльності, висвітлення основних чинників, що формують підприємницьке середовище є особливо важливим. Сучасна історія підприємництва бере свій початок з середніх віків. Підприємцями того часу були місіонери, купці, ремісники та інші. Розвиток капіталізму породжує прагнення до багатства, отримання необмеженого прибутку. Підприємець найчастіше сам працює на своїй фабриці, заводі, незважаючи на те, що він є власником засобів виробництва.

Вагомий внесок у дослідження цього питання протягом ХУІІІ—ХІХ ст. зробили відомі західні економісти А. Сміт, Д. Рікардо і ін. Аналіз використання капіталу з метою отримання прибутку був започаткований А. Смітом, який у своєму вченні розмежував поняття "обіговий" та "основний" капітал. Використання обігового і основного капіталу в сільському господарстві також досліджувалося А. Смітом, а саме, він вважав, що частина фермерського капіталу, що витрачається на сільськогосподарське обладнання, є основним капіталом, а інша частина, на зарплату і утримання робітників та інших факторів виробництва — обіговий капітал. Він отримує прибуток з першої частини свого капіталу, що залишається у власному володінні, а з другої частини робить відповідні розрахунки. Отже, до основного капіталу належать: вартість робочої худоби і знарядь, а витрати на придбання кормів, обслуговування засобів виробництва і утримання працівників складають обіговий капітал.

А. Сміт наголошує на тому, що праця є джерелом існування людини. Підприємницька діяльність дає можливість людині задовольняти свої потреби за її рахунок. Ринкові відносини, на думку відомого дослідника, неможливі без розвитку конкуренції. Д. Рікардо підтримує точку зору А. Сміта про необхідність розвитку конкуренції, адже вона встановлює рівень вартості товарів, достатній для того, щоб заробітна плата та інші витрати на утримання факторів виробництва були пропорційними до вартості витраченого капіталу. При цьому підприємець, як зазначає Д. Рікардо, обирає таку діяльність, яка йому більше до вподоби. Кожен підприємець оптимізує розміщення свого капіталу з метою отримання максимальних прибутків [1].

Розвиток вільної торгівлі розширює можливості підприємницької діяльності. Цьому також сприяє існування конкуренції та зменшення державного контролю. А. Маршалл констатує, що характерними рисами для торгівлі та промисловості є самостійність, вільний вибір рішень, здатність до передбачення, свобода виробництва і підприємництва. Він звертає увагу на бажання підприємця отримати прибуток, що є матеріальною винагородою за підприємницьку діяльність. Погляди А. Маршалла, та інших дослідників того часу зосереджені на дослідженнях необхідності існування та розвитку вільного підприємництва. Він особливо підкреслює роль прибутку в підприємницькій діяльності, вважаючи його найбільш стійким стимулом.

Аналогічних поглядів дотримується і Дж. М. Кейнс, однак він приділяє особливу увагу ролі грошей. Зокре-

ма, Дж. М. Кейнс розглядає підприємця як особу, що бажає отримати прибуток у грошовій формі. Підприємницький прибуток, таким чином, є показником переваги підприємництва над спекуляцією і максимізується ним. Теорія Дж. М. Кейнса цілковито змінила попередні постулати економічної теорії. Він наголосив на ролі прибутку в підприємницькій діяльності.

Значний внесок щодо ролі підприємництва відіграють погляди видатного економіста і дослідника Й. Шумпетера. Слід визнати, що на вченні Й. Шумпетера започатковані сучасні погляди щодо підприємництва, що визнають фактор новизни, новаторства [1].

Розвитку підприємницької діяльності присвячені праці відомих економістів-дослідників таких, як А. Хоскінг, який формулює поняття "функції бізнесу", до складу яких належать: фінансовий облік, кадри, виробництво, маркетинг, матеріально-технічне забезпечення. До складових елементів підприємницької діяльності він відносить: політичну ситуацію, економічні обставини; технологічне, правове, соціально-культурне, інституційне і фізичне або географічне середовище [1]. Р. Хізріч зазначає, що підприємництво — це процес створення нової вартості, а підприємець, на його думку, це — людина, що бере на себе фінансовий, психологічний та соціальний ризики та отримує відповідну винагороду та задоволення від досягнутого. Узагальнюючи вищевикладене, погляди відомих дослідників можна об'єднати наступним чином: теоретичні основи підприємницької діяльності характеризується як еволюційний процес, що відбувається поступово і цілеспрямовано. Такий підхід дозволяє виокремити тенденції і перспективи розвитку підприємництва в аграрній сфері як виду економічної діяльності.

Сучасні погляди на підприємництво як економічну категорію отримали подальшого розвитку. В аграрному секторі економіки вони стають елементом бізнесу, типом господарювання і способом життя. Деякі вітчизняні дослідники заперечують ототожнення даних понять: "бізнес" та "підприємництво". Так, М. Малік вважає, що вони не є рівнозначними поняттями, оскільки бізнесмен може не бути підприємцем [2].

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення понять "бізнес" та "підприємництво", вважаємо, що доцільно погодитись з думкою про те, що це нетотожні та нерівнозначні, хоча досить близькі за значенням поняття. На нашу думку, бізнес є поняттям більш широким та містким. Тому, в контексті даного дослідження, основна увага буде приділена розгляду саме підприємницької діяльності.

Існує велика кількість визначення підприємництва. Так, законодавчо встановлено, що підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Також сучасні дослідники розглядають підприємництво як динамічний, активний елемент бізнесу, що являє ініціативну, самостійну діяльність, яка здійснюється громадянами або об'єднаннями громадян на власний ризик і під майнову відповідальність, з метою виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та отримання прибутку.

Сучасне трактування підприємництва досить різноманітне. Тому, підприємництво доречно розглядати не як незмінне поняття, а як динамічне, що розвивається, постійно змінюється і наповнюється новим змістом, а відтак, потребує удосконалення. Й. Шумпетер розглядає підприємництво як комплексне явище, яке в умовах невизначеності, орієнтується на одержання прибутку. При цьому у підприємця мають бути такі: самостійність, компетентність, обізнаність, виваженість, здатність налагоджувати необхідні контакти, приймати миттєві рішення, ризикувати, адже він відповідає за долю підлеглих. Підприємець повинен бути кваліфікованим менеджером, готовим йти на компроміси, шукати та знаходити інноваційні рішення [3].

Разом з тим, на думку багатьох вчених, ще не вдалося сформулювати загальноприйнятну теорію підприємництва, бо існує:

- неоднозначність явища підприємництва упродовж всього процесу історичного розвитку;
- різноманітність методології та інструментарію досліджень;
- мінливість у мотивації діяльності підприємця;
- нечіткість розподілу функціональних особливостей діяльності підприємця і власником, підприємця і менеджера;
- відсутність соціальних характеристик прошарку підприємців.

У результаті сьогодні існує багато визначень підприємництва: як "особлива здатність до організації економічної діяльності"; як відкритий процес пошуку нових способів виробництва, відхід від будь-яких обмежень, прагнення до перспектив розвитку бізнесу, пошуку нових каналів збуту продукції. Таким чином, вони зосереджують увагу на новаторських функціях і підвищенні ролі особистості підприємця [4].

З точки зору методології цікавий підхід, який розглядає підприємництво як складне багаторівневе системне утворення, виділяючи чотири його рівні:

- загальний підхід до підприємництва незалежно від специфіки виробничих відносин, пов'язаний із загальноекономічним аспектом ефективності виробництва, її зростанням;
- конкретизація суті поняття стосовно ринкової економіки;
- "власницький рівень" (щодо головної функції підприємництва) — примноження власності незалежно від її форми;
- фінансово-господарська творчість.

Визначається підприємництво також як всеосяжне соціально-економічне явище, що охоплює три складові:

- сектор ринкової економіки;
- вид економічної діяльності;
- процес створення нового.

У теоретичному плані обґрунтованішою позицією є думка, що підприємництво — діалектична єдність специфічної соціальної форми та загальноекономічного змісту.

При визначенні ролі підприємництва в суспільстві важливо чітко розуміти його функцію, а саме: об'єктивна різнопланова роль підприємництва в соціальному, політичному, екологічному і економічному житті суспільства. Дослідження літературних джерел дає підстави зробити висновок, що наукова думка сформувала

певний фундамент для розуміння підприємництва, відпрацювавши функціональні ознаки підприємця. На основі історичного підходу до розвитку підприємницької функції виділяють чотири етапи її становлення:

- 1) становлення та усвідомлення ризику;
- 2) інновативність в аспекті теорії динамічного зростання та економічного розвитку;
- 3) формування особистості підприємця і його роль в економічній структурі;
- 4) природне осмислення цього процесу.

Розгляд кожного з них дає можливість визначити функції і роль підприємництва в економіці. Ризик є історичним поняттям. Людина усвідомлює можливі небезпеки, щодо втрати здоров'я і навіть життя. Ризик також є і економічним поняттям, сутність якого пов'язана з вірогідністю виграшу, позитивного результату, або можливістю втрат, невдачі. Функцію ризику і невизначеності пов'язують з підприємцем — людиною, яка приймає рішення в умовах невизначеності, доходи і втрати якої є результатом ризику.

Основою для віднесення функції ризику до особливостей підприємницької діяльності є наявність прямих зв'язків між винагородою підприємця та розміром можливих втрат. Фермерами керує інтерес одержати більший дохід. Згідно з теорією підприємницького доходу, яка розроблена в процесі подальшого дослідження ризику як підприємницької функції, останній є платою за ризик і тому якісно різниться від прибутку на авансований капітал і заробітної плати як винагород відповідно власника і керівника. Тому підприємницька функція відрізняється від функції капіталіста-власника і керівника.

Введення поняття підприємницького доходу як плати за ризик дало змогу виділити ряд теоретичних і практичних аспектів ризику.

1. Використання при аналізі підприємницької функції показника обов'язкових витрат чи прибутків за рахунок альтернативних дій. При зіставленні варіантів підприємець обирає той з них, де імовірність виграшу буде значно більшою, ніж втрати. Це вимагає необхідності обчислення ризику, складання планів діяльності, в тому числі бізнес-планів.

2. Розподіл ризику. З визначення підприємницького доходу бачимо, що частина ризику оплачена страховими платежами. Таким чином, страхування підприємницької діяльності є обов'язковим, особливо в сільському господарстві як найбільш ризикованому сектору економіки. Іншою формою розподілу ризику є об'єднання підприємств.

3. Підприємець не може повністю підрахувати наперед імовірність виграшу чи втрат. Тому вводять поняття невизначеності як особливого виду ризику, коли одержання доходу не можна обчислити чи виміряти. Дійсно, з одного боку, частина відповідальності практично в кожного господарюючого суб'єкта не буде компенсуватися винагородою. З іншого — існує необхідність послаблення ступеня невизначеності, оскільки при значному розмірі відповідальності, не компенсованої платою, підприємці шукатимуть інші шляхи задоволення потреб. У кожному випадку має бути визначена система винагороди за ризик.

4. Ступінь ризику підприємця інтегрально пов'язаний з фактором часу: із зростанням періоду між початком

витрат до одержання результатів зростає ступінь невизначеності дій підприємця. Так, ризик при вирощуванні продукції рослинництва і тваринництва буде різним, що в свою чергу зумовлює різний ступінь їх розвитку. Якщо вищий ступінь ризику не окупається високими доходами, то таке виробництво приречене на загибель. Як приклад, можна навести виробництво тваринницької продукції, багаторічних насаджень. Разом з цим, вирощування зерна, цукрових буряків, насіння соняшнику є менш ризикованим в часі, забезпечує вищий розмір прибутку на вкладений капітал і тому є більш привабливим для здійснення підприємницької діяльності.

5. Прийняття рішень в невизначеному середовищі, особливо в перехідних економіках, ставить досить жорсткі вимоги до функції ризику підприємців. Тому сучасна стратегія ризику — це обережність і безпека у всіх його напрямках, найважливішими з яких вважають такі: вибір ідеї, підбір кадрів, фінансування, час.

Отже, ризик є однією з характерних функцій підприємства, а його розмір прямо пов'язаний з матеріальною винагородою. Визнання цього потребує цілого ряду практичних дій підприємців щодо планування ризиків, їх розподілу, визначення плати за ризик в колективних структурах, відпрацювання стратегій ризику по різних його напрямках.

Інновації (нововведення) є головним елементом функціональної характеристики підприємства. Під нововведенням розуміють діяльність новатора як людини, що вводить щось нове, руйнує усталені правила, норми і дає поштовх прогресивному розвитку. Підприємець є рушійною силою реорганізації економічного життя. Нововведення є новою комбінацією факторів, які можна реалізувати в п'яти сферах:

1) виготовлення нового блага, нової якості існуючого блага;

2) впровадження нових методів виробництва, в основі яких не обов'язково може бути наукове відкриття, нових способів комерційного використання відповідних товарів;

3) освоєння нових ринків збуту;

4) освоєння нового ринку сировини;

5) проведення відповідної реорганізації, що передбачає, наприклад, забезпечення (зміцнення) монопольного становища за рахунок іншого підприємства.

Підприємницька діяльність передбачає постійний систематичний пошук змін і використання можливостей.

У кризових ситуаціях, коли різко зростає підприємницька активність, сільські підприємці використовують всі можливі джерела інновацій. Перші чотири джерела інноваційних можливостей знаходяться в самому підприємстві і є найбільш доступними для реалізації. Можна навести безліч прикладів, коли несподіваний успіх чи провал стали джерелом нових можливостей: змін в техніці, технології, організації виробництва і праці, управлінні, нових ринках збуту готової продукції і придбання необхідних засобів виробництва, формах фінансування тощо.

Однак найбільш вагомим джерелом інноваційних можливостей в сільському господарстві є, на нашу думку, невідповідність економічних умов виробництва сільськогосподарської продукції та її реалізації переробним підприємствам. Демографічні зміни на базі со-

ціально-економічних перетворень в аграрній сфері також стали джерелом інновацій — нових форм організації підприємницької діяльності. Щодо нових знань як найбільш ефективних інновацій, імовірність їх виникнення в сільському господарстві досить незначна. Сучасна економічна думка виділяє чотири типи організації нововведень:

1) піонерські розробки, коли мова йде про винахідників нововведень. Такий тип нововведень гарантує в разі успіху безумовне лідерство при високому ступені ризику;

2) стратегія творчої імітації. Підприємницька діяльність може ґрунтуватися на ініціативному наступаючому запозиченні (імітації) нововведень. Імітаційне підприємство дуже важливе, особливо на міжнародному рівні, коли обмеженість власних ресурсів держави дає можливість через зарубіжні капітали запозичувати нововведення і забезпечувати економічне зростання. При цьому стратегічна орієнтація спрямована на лідерство при меншому ступені ризику. Разом з цим можливість імітаційного підприємства потребує досить розвинутих прав захисту, особливо інтелектуальної власності;

3) екологічна ніша. Орієнтація націлена на контроль невеликої частини ринку за рахунок вузької спеціалізації;

4) зміна характеристики, а отже, і вартості продукції.

Новаторська функція підприємства дає змогу простежити межі між підприємцями і господарниками, між підприємницькими і непідприємницькими організаційними структурами. Критерієм віднесення організацій до підприємницьких є нововведення в техніці, технології, організації, управлінні незалежно від розмірів організації і терміну створення. Нові підприємства, наприклад, селянські (фермерські) господарства на етапі їх створення є підприємницькими. В подальшому їх розвитку без присутності новаторства такі господарства приречені на рутину і не можуть бути віднесені до підприємницьких. Це в повній мірі стосується великих господарств. Ті функції, по комбінації факторів виробництва які щорічно здійснюються господарем чи керівником підприємства, не є підприємницькими, оскільки вони не ведуть до розвитку.

Підприємницька функція на мікрорівні реалізується в різних організаційних формах діяльності. Логічно виникає потреба у дослідженні ознак підприємницької організації. На основі розгляду новаторської функції до підприємницьких можна віднести такі сільськогосподарські підприємства, які:

1) збільшують свою частку на певному ринку;

2) запроваджують нові технології вирощування сільськогосподарських культур та утримання худоби і птиці, нові породи і сорти, нову техніку, нові форми залучення фінансових ресурсів, нові форми організації підприємства, виробництва, праці та управління, нову внутрішньогосподарську структуру, займаються маркетингом, рекламують свою продукцію;

3) поєднують виробництво сільськогосподарської продукції з іншими видами діяльності, в тому числі переробкою сировини, торгівлею, обслуговуванням, створюючи в результаті нові продукти, послуги, відкриваючи нові ринки;

4) співпрацюють на взаємовигідних умовах із селянськими (фермерськими) господарствами та особистими підсобними господарствами населення;

5) вступають в різні форми об'єднання підприємств з метою запровадження інновацій на основі концентрації капіталу та розподілу ризику;

6) поглиблюють спеціалізацію виробництва;

7) формують внутрішньоорганізаційне підприємницьке середовище, яке дозволяє реалізовувати підприємницькі функції на різних рівнях організації;

8) забезпечують можливість реалізації інтересу підприємця;

9) засновані на підприємницьких здатностях керівника організації;

10) мета діяльності комерційних підприємств — одержання прибутку;

11) підприємницькими можуть бути підприємства різних розмірів: малі, середні, великі, нові чи існуючі.

При визначенні ролі підприємництва в економічній системі можна виділити ряд методичних підходів, виходячи з того, що підприємницька функція здійснюється у будь-якій соціально-економічній системі. Відношенні підприємництва до того чи іншого типу економічної системи залежить лише від ролі державного регулювання, або ринкових важелів впливу. На нашу думку, адекватними для розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки є саме ринкові важелі стимулювання підприємницької діяльності. На національному рівні підприємництво є чинником макроекономічного зростання, оскільки саме через ринкові механізми формується пропозиція, потреби, забезпечується економічний і науково-технічний прогрес. Підприємницька діяльність не означає відмови від моделі "попит — пропозиція". Через арбітражування підприємець спрямовує ринкову систему до рівноваги, тоді як за допомогою нововведень цей процес вже є не статичним, а динамічним, забезпечуючи, таким чином, розвиток, адже ринковий процес передбачає відбір новаторських рішень.

Формування поглядів на підприємницьку функцію здійснюється під впливом еволюції розуміння ринку та конкуренції. В центрі конкуренції — підприємець як функція, яка присутня в діях кожного економічного суб'єкта і проявляється в орієнтації особистості на нові можливості. Тому найбільш адекватними для розвитку підприємництва є ринкові умови, які передбачають розвиненість товарно-грошових відносин.

Для характеристики умов підприємницької діяльності в науковій літературі використовують поняття підприємницького середовища та підприємницької інфраструктури. Підприємницьке середовище є поняттям більш широким ніж "інфраструктура", тому доцільніше застосувати термін підприємницького середовища, що означає сукупність різнопорядкових складових, які оточують підприємця в господарській діяльності.

Кожна держава в межах соціально-економічних відносин формує підприємницьке середовище. Характеризуючи підприємницьке середовище, ряд авторів обмежуються ринком як сферою діяльності. Такий підхід зумовлений змішуванням понять бізнесу і підприємництва. Тому для розвитку підприємництва в перехідних економіках вони вважають за достатнє сформувати ринкову інфраструктуру в складі системи фінан-

сового обслуговування (фінанси, кредит, банки, страхування, податки) та забезпечити її функціонування (біржі праці, системи комунікацій, консалтингові та аудиторські компанії тощо). Однак врахування лише цих складових не вирішує проблему розвитку підприємництва у головній сфері економіки — виробництві, а не лише у сфері фінансовій, що має місце сьогодні в Україні [5].

Екологічна складова підприємницького середовища є найбільш важливою для України, яка постраждала від Чорнобильської аварії. Необхідно зазначити, що автор має на увазі наявність стабільної ринкової системи, де вже задані певні параметри для здійснення підприємницької діяльності. Однак підходи до аналізу складових підприємницького середовища можуть бути використані в перехідних економіках. Розвиток підприємництва супроводжується відповідним правовим інституціональним середовищем.

Рівень розвиненості складових підприємницького середовища свідчить про загальний рівень цивілізованості країни взагалі, що безумовно впливає на розвиток підприємництва. При формуванні підприємницького клімату слід враховувати те, що складові (або сфери) підприємницького середовища знаходяться в різних ступенях зв'язку з підприємцем.

Перша сфера, параметри складових якої задаються законодавчо, на конкретному етапі є умовно базовими, сталими (політичні, екологічні, фінансово-кредитні, ціннові, податкові, правові, географічні). В другій сфері складових підприємств активно взаємодіє і змінює їх у зв'язку з новаторською функцією (організація підприємств, їх розміри, системи управління, технологія, технічна оснащеність, система матеріального стимулювання, назви товарів, послуг, ринки збуту тощо). Третю сферу складових, які виконують допоміжну роль, підприємств теж використовує у своїй діяльності (інформаційні, рекламні, освітні). Четверта сфера, параметри якої підприємств обов'язково враховує при визначенні стратегії розвитку, — моральні цінності, традиції, звички, релігія тощо. П'ята сфера — зовнішньоекономічне середовище, параметри якого активно впливають на суб'єкта підприємництва через систему різноманітних механізмів: цін, тарифів, стандартів, митного контролю тощо. Шоста сфера — тіньова економіка, яка має певний силовий, владний, фінансовий, матеріальний тиск на підприємців.

Досить важливим моментом формування підприємницького клімату, як свідчить досвід розвинутих країн, є розвиток інформаційно-консультаційної та освітньої інфраструктури — "інкубаторів", шкіл бізнесу, ринку консультування, створення нових підприємницьких асоціацій. "Інкубатори" нових підприємців як новий тип організації для управління економічним зростанням — це юридична і фінансово незалежна прибуткова організація, де початківець протягом двох років за невелику плату починає власну справу під наглядом спеціалістів. Клієнтами "інкубаторів" є дрібні фірми по виробництву нової продукції, наданню послуг, інноваційні підприємства.

Держава пропонує певні алгоритми формування підприємницького клімату за допомогою конкретних параметрів підприємницького середовища. Базові параметри першої сфери задаються шляхом відпрацювання

відповідного правового поля, прийняттям законодавства щодо формування ринків капіталу, землі, праці, товарів і послуг, регулюванням підприємницької діяльності, податкового режиму, захисту прав інтелектуальної власності, в тому числі авторських прав, патентів, процентних ставок, з урахуванням рівня інфляції, трудового і соціального законодавства, антимонопольного регулювання, санітарного, пожежного та економічного контролю [6].

Важливою функцією державного впливу є регулювання конкурентоздатності вітчизняного аграрного виробника. Галузі сільськогосподарського виробництва є конкурентною сферою. Але монополізований весь обслуговуючий сектор економіки: переробні, сервісні, торговельні підприємства, і тому потребує антимонопольного втручання. Конкурентоздатне середовище також формується за рахунок підтримки фермерства, малих підприємницьких структур, які сприяють реалізації підприємницьких здатностей особистості.

Роль держави полягає у формуванні певного психологічного сприйняття підприємництва, моральній підтримці та захисті підприємців, створенні організації, яка б дбала за людей, готових на власний ризик розпочати нову справу, реалізуючи власні можливості, знання з метою задоволення потреб споживачів. Регулювання конкурентоздатності здійснюється за допомогою формування антимонопольного законодавства, спеціальних служб (в Україні — Антимонопольний комітет) та контролю за його дотриманням.

ВИСНОВКИ

Підприємництво є складним явищем, що включає особистість підприємця, підприємницьке середовище і підприємницьку діяльність. Тому для формування підприємництва в сільському господарстві владним структурам слід спрямовувати свою діяльність у трьох напрямках:

- створення відповідного ринкового середовища;
- організація підприємницьких структур та надання господарській діяльності нового змісту;
- формування особистостей підприємців.

Поглиблення кризи в аграрній сфері було обумовлено відсутністю адекватного для сільськогосподарського виробництва підприємницького середовища. В результаті кризовий стан, як свідчать дослідження, не вдається подолати не тільки колективним, а й приватним формам господарювання, зокрема, селянським (фермерським) господарствам, а їх діяльність є збитковою, тоді, як відомо, підприємницька діяльність здійснюється з метою одержання прибутку. Для створення підприємницького середовища в аграрній сфері потрібно:

- розробити стратегію розвитку сільського господарства на державному рівні;
- розробити та прийняти місцеві (на рівні області, району) програми розвитку сільського господарства.

Оскільки доходи від діяльності сільськогосподарських товаровиробників зосереджуються у монопольних посередницьких структурах, які займаються їх обслуговуванням, то з метою подолання монополізму і формування конкурентного середовища в системі обслуговування сільського господарства пропонується:

- створювати посередницькі структури на кооперативній основі;

— запровадити механізм обмеження прибутковості посередницьких комерційних структур (встановлення граничного рівня рентабельності);

— формувати вертикальні інтегровані структури з метою узгодження інтересів всіх учасників різних технологічних стадій процесу виробництва і реалізації продуктів харчування;

— узгодити на рівні районних та обласних держадміністрацій діяльність організацій, які здійснюють різнобічні контрольні функції в сільськогосподарських підприємствах;

— включити продукцію особистих підсобних господарств населення у ринковий обіг.

Підприємницька діяльність буде розвиватися за умови реалізації ряду принципів: економічної свободи; зацікавленості; відповідальності; економії витрат; новаторства; управління ризиком; маркетингу; конкуренції; досягнення внутрішньогосподарської синергії; державного регулювання та контролю.

Література:

1. Бартев С.А. История экономических учений / С.А. Бартев. — М.: Юристъ, 2002. — 456 с.
2. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПК. — 2008. — №5. — С. 51—58.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). / Й.Шумпетер. — М.: Прогрес, 1982. — 455 с.
4. Жанс Э. История экономической мысли XX века / Э. Жанс. — М.: Ин-т. литературы, 1959. — 572 с.
5. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: навч. посіб. / О.С. Філімоненков. — К.: Ельга:Ніка-Центр, 2009. — 360 с.
6. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: монографія / М.А. Латинін. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. — 320 с.

References:

1. Bartenev, S.A. (2002), Istorija jekonomicheskikh uchenij [History of economic doctrines], Jurist', Moscow, Russia.
 2. Malik, M.J. (2008), "On the issue of sustainable development of rural territories", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 51—58.
 3. Shumpeter, J. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitija. (Issledovanie predprinimatel'skoj pribyli, kapitala, kredita, procenta i cikla kon#junktury) [Theory of Economic Development. (The study of business profits, capital, credit, percent and cycle conjuncture)], Progres, Moscow, Russia.
 4. Zhans, Je. (1959), Istorija jekonomicheskoy mysli XX veka [The history of economic thought of XX century], Institut literatury, Moscow, Russia.
 5. Filimonenkov, O.S. (2009), Finansy pidpriemstv [Finance of Enterprises], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
 6. Latynin, M.A. (2006), Ahrarnyj sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання [Agricultural sector of Ukraine: the mechanism of state regulation], Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 30.09.2015 р.*